

RISK MANAGEMENT AS AN ESSENTIAL ELEMENT OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY SYSTEM

N. Skopenko, I. Yevsieieva-Severyna

National University of Food Technologies

Key words:

Risks

Risk management

Identification of risks

Stability risk

Economic security of enterprise

Article history:

Received 18.03.2020

Received in revised form
08.04.2020

Accepted 22.04.2020

Corresponding author:

N. Skopenko

E-mail:

skopnata67@gmail.com

ABSTRACT

The article deals with the interpretation of the concepts of enterprise economic security and risk management. It is considered the structural elements and security factors of enterprises' activity. It is proved the necessity of risk management as an obligatory element of enterprise economic security system. Especially important is the attention of the enterprises focusing on risk identification that can cause negative effects on the enterprises' activity and which should be examined to manage them (effective risk management). It is noted that risk situations are related to each other, one risk situation causes probability of others.

It is proved that identification, analysis and assessment of risks, as stages of risk management, will provide the stability risk and economic security of enterprises. Economic security reflects the ability of the enterprise to ensure sustainable development, both in the current period and in the future, under the influence of negative factors of external and internal environment. It is important to find not only the possible ways of risk reduction but also risk prevention measures, reaction to various kinds of threats for ensuring the enterprise economic security.

Risk management is a basis of enterprise economic security, the ability to react quickly to risk situations. High level of economic security is a guarantee of strong competitive position and stability risk, effective activity of enterprises and their sustainable development. Formation of the economic security system taking into account risk management provides development of the mechanism of protection of enterprises from negative influence of external environmental factors and fast adaptation to changing market conditions.

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. С. Скопенко, І. В. Євсєєва-Северина

Національний університет харчових технологій

Стаття присвячена дослідженню понятійно-категорійного апарату економічної безпеки (розглянуто та уточнено сутність понять «економічна безпека підприємства», «ризик-менеджмент»), виявленню структурних елементів і чинників безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. Обґрунтовано необхідність використовувати ризик-менеджмент як обов'язкову складову системи економічної безпеки підприємств. Акцентовано увагу на необхідності виділення ризиків, що негативно впливають на діяльність підприємства з метою управління ними (ефективний ризик-менеджмент). Наголошено, що ризикові ситуації пов'язані між собою, настання однієї спричиняє інші, що може негативно позначитися на діяльності підприємства. Доведено, що ідентифікація, аналіз, оцінка і врахування ризиків як етапи ризик-менеджменту сприятимуть забезпеченню ризикостійкості та економічної безпеки підприємств, тобто здатності суб'єкта протистояти негативним факторам внутрішнього й зовнішнього середовища і забезпечувати стабільне функціонування та розвиток. Зазначено, що важливим є не тільки пошук можливих шляхів зменшення ризику, а й запобігання ризикам, що потребує розробки запобіжних заходів щодо уникнення ризиків, оперативного реагування на різні види загроз для забезпечення економічної безпеки підприємств.

Доведено, що концентрація уваги на ризик-менеджменті є підґрунтям забезпечення економічної безпеки підприємств, їх захищеності від негативних чинників зовнішнього середовища та здатності швидко реагувати на них з метою мінімізації їх впливу. Високий рівень економічної безпеки є гарантією сильної конкурентної позиції та ризикостійкості, ефективної діяльності підприємств та їх сталого розвитку. Формування системи економічної безпеки з урахуванням ризик-менеджменту сприяє відпрацюванню механізму захищеності підприємств від негативного впливу факторів зовнішнього середовища та швидкій адаптації до мінливих умов господарювання.

Ключові слова: *ризики, ризик-менеджмент, ідентифікація ризиків, ризикостійкість, економічна безпека підприємства.*

Постановка проблеми. Складність прогнозування кон'юнктури, що проявляється у коливанні попиту та пропозиції, браку ресурсів та негативному впливі кризових явищ, актуалізує проблему використання інструментів ризик-менеджменту як складової системи економічної безпеки виробничих підприємств. Високий рівень економічної безпеки є гарантією сильної конкурентної позиції та ризикостійкості, ефективної діяльності підприємств та їх сталого розвитку. Формування системи економічної безпеки з урахуванням ризик-менеджменту сприяє

відпрацюванню механізму захищеності підприємств від негативного впливу факторів зовнішнього середовища та швидкій адаптації до мінливих умов господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення економічної безпеки підприємства та ризик-менеджменту присвячені праці зарубіжних і вітчизняних науковців. Вагомий внесок у висвітлення цих питань зробили такі фахівці: С. М. Баранцева, І. А. Білоусова, Т. Г. Васильців, О. А. Грунін, С. О. Грунін, В. А. Забродський, Л. І. Донець, З. Б. Живко, Т. М. Іванюта, І. С. Керницький, С. Ю. Кулакова, К. О. Касмініна, М. В. Карпунцов, Н. Т. Капустін, Т. Л. Мостенська, В. Л. Ортинський, Н. С. Скопенко, І. М. Сосновська, О. В. Шепеленко, І. В. Федулова, М. В. Фоміна та інші [1—15].

Проте, незважаючи на значний науковий доробок, не сформовано єдиного підходу до визначення економічної безпеки підприємства, складових елементів та чинників, що її формують, не наголошено на важливості виділення управління ризиками як необхідного підґрунтя забезпечення ризикостійкості й економічної безпеки, не ідентифіковано взаємозв'язок ризиків, що впливають на ефективність роботи підприємства, та заходів їх протидії.

Метою статті є дослідження та уточнення понятійно-категорійного апарату економічної безпеки; виявлення структурних елементів та чинників, що забезпечують безпеку виробничо-господарської діяльності підприємств, обґрунтування необхідності використовувати ризик-менеджмент як важливої складової системи економічної безпеки підприємств.

Викладення основних результатів дослідження. Трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці нашої країни, характеризуються високим рівнем динамізму та швидкістю змін. За таких умов підприємства повинні вміти передбачувати настання несприятливих ситуацій, розраховувати та прогнозувати різні сценарії розвитку подій, швидко адаптуватися до нових умов господарювання.

Напрямок дії факторів внутрішнього й зовнішнього середовища та їх сила впливу можуть мати різну значущість і спрямованість на стан та діяльність суб'єктів господарювання. Вони можуть підсилювати позицію підприємства або ж послаблювати її. Зміна факторів може мати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток діяльності певного підприємства, проте його гнучкість і можливість швидко пристосовуватися до змін дає змогу отримати найкращі умови роботи при позитивних зрушеннях, а при негативних — уникнути зайвих витрат [16, с. 70].

Керівництво кожного підприємства дбає про ефективність діяльності та формування такої системи управління, яка б забезпечила втримання досягнутих позицій, швидку реакцію на зміни та сприяла б його подальшому розвитку. Однією з важливих умов підвищення ефективності функціонування підприємства є вдосконалення системи управління з урахуванням факторів забезпечення економічної безпеки.

Проблематиці економічної безпеки приділено значної уваги в працях багатьох вчених, проте не існує ні єдиного визначення поняття, ні методичних підходів до її оцінки.

Наведемо сучасне бачення науковців стосовно терміна економічна безпека підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення
О. А. Грунін [4]	Стан господарчого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.
В. Л. Ортінський [8]	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.
М. В. Фоміна [15, с. 11]	Стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації загроз, забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства в поточному та перспективному періодах.
І. А. Білоусова [2, с. 17]	Економічна безпека підприємства передбачає стійкий, тобто збалансований безупинний та сталий розвиток, що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому.
В. А. Забродський [5, с. 35]	Кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози. Економічна безпека фірми визначається сукупністю факторів, що відбивають незалежність, стійкість, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів тощо.
І. М. Сосновська [13]	Комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства.

Отже, можемо зробити висновок, що визначення економічної безпеки в сучасній науці має різне тлумачення:

- захист від негативних впливів (загроз) зовнішнього і внутрішнього середовища [8; 13];
- стан ефективного використання ресурсів [4; 15];
- стійкий, безупинний і сталий розвиток [2; 5].

На нашу думку, під економічною безпекою підприємства слід розуміти його здатність досягати своєї мети в умовах змін ринкового середовища, протистояти негативним факторам впливу та забезпечувати стабільне функціонування й розвиток.

Під системою економічної безпеки підприємства розуміють структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз та на формування унікальних здатностей протистояти їм у майбутньому, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність суб'єкта господарювання, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників [17].

Досягнення зазначеної мети можливе за рахунок ефективного використання всіх складових елементів системи економічної безпеки підприємства [3; 8; 17]:

- забезпечення конкурентоспроможності підприємства, результативності діяльності, фінансової стійкості, високої продуктивності;
- формування ефективної організаційної структури управління економічною безпекою, створення власної служби економічної безпеки підприємства відповідно до виявлених ризиків та загроз;
- розвиток і реалізація інтелектуального потенціалу суб'єкта господарської діяльності;
- забезпечення технологічної незалежності та лідерства в технологіях, належної ефективності корпоративних інновацій, НДДКР;
- запобігання забрудненню довкілля внаслідок діяльності підприємства, використання екологічно чистих технологій;
- захист конфіденційної інформації та комерційної таємниці, досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи підприємства;
- гарантування безпеки персоналу, матеріальних цінностей і капіталу;
- захист законних прав і комерційних інтересів підприємства та його співробітників;
- забезпечення безпеки господарсько-договірної діяльності;
- формування безпеки логістичної діяльності;
- організація безпеки рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей та переговорів;
- забезпечення протипожежної й технічної безпеки;
- захист від конкурентної розвідки.

Доречно наголосити, що не існує єдиного підходу до визначення кількості елементів системи економічної безпеки підприємств, адже кожен науковець пропонує власне бачення. Крім представлених елементів, на авторську думку, необхідно включити до неї ризик-менеджмент як важливу складову захисту підприємств від впливу негативних чинників зовнішнього середовища та підґрунтя антикризових заходів.

Система економічної безпеки абсолютно індивідуальна для кожного підприємства, вона вибудовується з урахуванням специфіки діяльності, галузевих особливостей ведення бізнесу, рівня інтенсивності конкуренції, стадії життєвого циклу підприємства.

Необхідно зауважити, що економічну безпеку розглядають на різних рівнях: мікрорівень (локальна економічна безпека), мезорівень (регіональна економічна безпека), макрорівень (національна економічна безпека та міжнародна економічна безпека) та мегарівень (глобальна економічна безпека) [18].

Враховуючи багатокомпонентність і багаторівневість системи забезпечення економічної безпеки, пропонується розглянути її на мікрорівні (рівень підприємства). Вважаємо доцільним приділити увагу саме безпеці виробничо-господарської діяльності з урахуванням ризик-менеджменту (управління ризиками) як основної складової економічної безпеки суб'єкта господарювання, залишаючи поза увагою інші невід'ємні частини, пов'язані із забезпеченням захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці; безпекою матеріальних цінностей підприємства; захистом законних прав та інтересів підприємства і його співробітників; економічною розвідкою тощо.

На нашу думку, доцільно виділити та розглянути основні чинники безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств:

- фінансовий чинник полягає у раціональному (ефективному) використанні власних коштів, перерозподілі прибутку на реалізацію інноваційних бізнес-проектів, а також можливості залучення позикових коштів для розвитку;

- ресурсний чинник пояснюється можливістю отримання матеріальних ресурсів у необхідному обсязі та прийнятної якості, наявністю сучасного обладнання й техніки для здійснення операційної діяльності, ступенем їх зносу;

- інтелектуально-кадровий чинник передбачає наявність певного комплексу знань, вмінь, навиків, здібностей, досвіду персоналу для реалізації поставлених цілей в умовах постійних змін і спроможність працівників генерувати ідеї й пропонувати можливі рішення існуючих проблем на підприємстві в усіх напрямках діяльності;

- управлінський чинник забезпечує здатність керівників різних рівнів підприємства організовувати ефективну роботу підрозділів (виконавців) і досягати запланованих показників діяльності у встановлені строки;

- інноваційний чинник свідчить про наявність нових ідей, ефективних корпоративних проектів для імплементації, високий рівень НДДКР, що сприятиме посиленню ринкових позицій підприємства;

- маркетинговий чинник полягає у поєднанні товарної політики, стратегії ціноутворення, способів стимулювання та руху продукції, що забезпечить отримання стабільного прибутку від здійснення діяльності;

- репутаційний чинник свідчить про позитивний імідж підприємства, лояльність споживачів до продукції, довіру до виробника;

- комерційний чинник пояснює необхідність і забезпеченість підприємства у отриманні прибутку як засобу розширеного відтворення для подальшого функціонування, розвитку і зростання;

- правовий чинник свідчить про захист підприємства з боку держави (державних органів) та дотримання чинного законодавства, що регулює діяльність суб'єктів господарювання на ринку;

- виробничо-технологічний чинник полягає в отриманні максимально можливого виробничого результату за умови найбільш ефективного використання всіх видів ресурсів, а також передових технологій, і форм організації виробництва;

- інформаційний чинник забезпечує своєчасне отримання, збір та обробку інформації, її розповсюдження для підготовки і прийняття управлінських рішень;

- ринковий чинник сприяє швидкій реакції на ринкові зміни, на прорахунки у маркетинговій діяльності підприємства, здатності протидіяти конкурентному тиску;

- екологічний чинник забезпечує виконання екологічних норм при здійсненні виробничої діяльності, мінімізацію забруднення навколишнього середовища, поширенню проектів у цій сфері;

- соціальний чинник полягає, з одного боку, у піклуванні підприємства про наявних працівників (їх матеріальне забезпечення, покращення якості життя та умов праці), які є ключовим ресурсом його розвитку та створюють можливість для його подальшого зростання, а з іншого — реалізації необхідних соціальних програм (проектів) для населення (корпоративна соціальна відповідальність бізнесу), що сприяє підвищенню лояльності, довіри до підприємства.

Оскільки більшість господарських рішень приймається в умовах невизначеності та ризику, що зумовлюється недостатньою інформацією про стан ринку, ступінь конкуренції на ньому, неможливістю передбачення змін у зовнішньому середовищі, нераціональному використанні внутрішніх ресурсів підприємства, вважаємо за необхідне приділяти увагу саме формуванню ефективної системи ризик-менеджменту як складової економічної безпеки підприємства. Невизначеність, потреба у передбаченні та прогнозуванні настання ризикових ситуацій, викликає необхідність ідентифікації та проведення оцінки міри ризиків, імовірності їх настання, передбачення їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання частково [14, с. 222].

Ризик-менеджмент найчастіше розглядають з двох позицій: як систему та як процес.

Система ризик-менеджменту є сукупністю взаємопов'язаних принципів і організаційно-економічних засобів та елементів ресурсного забезпечення, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ступеня ризиків [19].

Ризик-менеджмент — це безперервний процес впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується охоплення максимально широкого діапазону можливих ризиків і використання всіх методів впливу на них в процесі прийняття управлінських рішень та зведення ступеня впливу виявлених ризиків до мінімальних чи допустимих меж. Результатом цих дій є розробка стратегії поведінки об'єкта управління у разі настання конкретних подій, які викликають дію різних видів ризику [20].

З нашої точки зору, необхідно приділяти увагу не тільки пошуку можливих шляхів зменшення ризику, а й запобігання ризикам, тобто розробці запобіжних заходів щодо уникнення майбутніх ризиків, оперативного реагування на різні види загроз для забезпечення економічної безпеки підприємств та стабільного функціонування у довгостроковій перспективі.

Розглянемо можливі види ризиків відповідно до визначених чинників безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств:

1. Ресурсні ризики — ризики забезпечення підприємства вчасно всіма необхідними сировинними ресурсами у потрібній кількості та відповідної якості. Саме ресурсні ризики визначають можливість настання виробничих ризиків, що

пов'язані із недозавантаженням виробничих потужностей, непродуктивному використанні обладнання, зупинки виробництва, порушенням ритмічності виробництва, недовиконання виробничої програми, підвищення відсотку браку, виготовленням продукції, що поступається конкурентам за якістю та асортиментом втратами робочого часу тощо.

2. Виробничо-технологічні ризики пов'язані з можливістю отримання збитків від поломки обладнання через високий рівень коефіцієнта його зносу, порушенням технологічних режимів виготовлення продукції, що може викликати зниження її якості та зростання собівартості й призвести до ризику неконкурентоспроможності готової продукції.

3. Ринкові ризики виникають унаслідок негативних змін у ринкових сегментах, коливання ринкових цін, які можуть призвести до недоотримання виручки від реалізації продукції та/або отримання збитків через зміну курсів валют.

4. Екологічні ризики визначаються природними змінами у зовнішньому середовищі, невиконанням екологічних норм при здійсненні виробничої діяльності, забрудненням навколишнього середовища тощо.

5. Правові ризики проявляються через несприятливу державну політику, введення адміністративних обмежень, що перешкоджають ефективній роботі підприємств.

6. Фінансові (інвестиційно-фінансові) ризики свідчать про складність отримання фінансових коштів для подальшого розвитку підприємств як від вітчизняних інвесторів, так і від іноземних або несприятливі умови отримання кредитів.

7. Інформаційний ризик — це ризик володіння неповною, неточною або необ'єктивною інформацією про ринок, зміни у зовнішньому середовищі, наміри потенційних конкурентів тощо, що не дає змогу здійснити аналіз та вжити адекватних заходів реагування.

8. Інтелектуально-кадрові ризики — пов'язані з браком висококваліфікованих працівників, недостатньою кваліфікацією наявного персоналу та недосконалою кадровою політикою підприємства, що призводить до низького рівня лояльності персоналу до компанії, нестабільністю штату, високого рівня плинності кадрів.

9. Управлінські ризики обґрунтовуються нераціональним характером прийнятих менеджерами різних ланок (особливо вищої ланки — президентами, віцепрезидентами компаній) рішень (розробка напрямків розвитку підприємства, вміння передбачити необхідні зміни та впроваджувати кращі практики ведення бізнесу з використанням сучасних методів діагностики стану підприємства та можливостей покращення його діяльності).

10. Інноваційні ризики — ризики, пов'язані з неможливістю впровадження більшості інноваційних технологій виробництва продукції, сучасного обладнання, що буде гальмувати розвиток підприємства та унеможливить ведення рівноцінної конкурентної боротьби за задоволення зростаючих потреб споживачів. Цей вид ризику полягає у ймовірності втрат, що виникають при вкладанні підприємством коштів у виробництво нової продукції, яка можливо не знайде очікуваного попиту на ринку.

11. Маркетингові ризики — це ризики неналагодження тісної співпраці із дистриб'юторами продукції або ризик неможливості розширення ринків збуту

через невідповідність продукції вимогам споживачів, невірно сформовані комунікаційні канали її просування тощо.

12. Комерційні ризики — ризики небажаних наслідків у комерційній діяльності підприємства (падіння попиту на продукцію, що призведе до зниження обсягів реалізації, зміни в потребах споживачів, браку ресурсів, що негативно вплине на обсяги виробництва продукції, проблеми з логістикою тощо).

13. Соціальні ризики пов'язані з неможливістю підприємства у повній мірі (гідно) виконувати свої зобов'язання перед працівниками (підвищення рівня заробітної плати, регулярне преміювання) та браком фінансових коштів для реалізації соціальних проектів для суспільства.

14. Репутаційні ризики є закономірним наслідком недовіри стейкхолдерів до компанії, що може бути викликане певними негативними моментами у провадженні господарської діяльності.

Отже, ризикові ситуації пов'язані між собою, настання однієї спричиняє інші, що може негативно позначитися на діяльності підприємства в цілому та призвести до зниження його потенціалу. Як уже зазначалося, ресурсний ризик збільшує виробничий ризик, у свою чергу, виробничий, маркетинговий та управлінський ризики впливають на можливість настання ризику у сфері збуту. Інноваційні та кадрові ризики гальмують процес розвитку підприємства та можуть спричинити репутаційні ризики.

Ідентифікація, аналіз, оцінка та врахування всіх названих ризиків як етапи ризик-менеджменту сприятимуть забезпеченню ризикостійкості підприємств, тобто здатності суб'єкта протистояти негативним факторам внутрішнього та зовнішнього середовища і забезпечувати стабільне функціонування та розвиток.

Висновки

Отже, проведене дослідження надає можливість зробити висновок, що концентрація уваги на ризик-менеджменті є підґрунтям забезпечення економічної безпеки підприємств, їх захищеності від негативних чинників зовнішнього середовища та здатності швидко реагувати на них з метою мінімізації їх впливу.

Перспективами подальших досліджень буде здійснення оцінки потенційних ризиків для певної групи підприємств відповідно до галузевої специфіки їхньої діяльності та формування конкретних заходів ризик-менеджменту з метою можливості ухилення від них, запобіганні їх появі або мінімізації впливу на економічну безпеку підприємств.

Література

1. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. Навч. посіб. / Л. І. Донець та ін. К.: Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
2. Білоусова І. А. Управлінський облік — інформаційна складова системи економічної безпеки: монографія. К.: Дорадо-Друк, 2010. 432 с.
3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384с.
4. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2002. 160 с.
5. Забродский В. А., Капустин Н. Т. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-информ.* 1999. № 15—16. С. 35—37.
6. Живко З. Б. Забезпечення моніторингу системи економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки.* 2014. Вип. 7 (2). С. 194—197.

7. Іванюта Т. М. Методичні підходи до аналізу економічної безпеки підприємства. *Вісник Одеського нац. ун-ту. Сер.: Економіка*. 2013. Вип. 1/1. Т. 18. С. 137—141.
8. Економічна безпека підприємств: підручник / Ортинський В. Л. та ін. К.: Алерта, 2011. 704 с.
9. Кулакова С. Ю., Касмініна К. О. Ризикостійкість підприємства як передумова його розвитку: сутність та індикатори визначення. *Агросвіт*. 2017. № 12. С. 42—47.
10. Карпунцов М. В. Управління ризикостійкістю підприємства. *Економіка та держава*. 2008. № 9. С. 72—74.
11. Мостенська Т. Л., Скопенко Н. С. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки. № 3 (7). 2010. С. 72—79.
12. Теоретико-методичні основи аналізу та оцінки господарського ризику підприємств харчової промисловості: монографія / керівник авт. кол. проф. Скопенко Н.С. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 478 с.
13. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 9.
14. Управління ризиками на підприємствах харчової промисловості: монографія / керівник авт. кол. проф. І. В. Федулова. К.: 2016. 351с.
15. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 140 с.
16. Мостенська Т. Л., Драган О. І., Суха І. В. Системне забезпечення конкурентоспроможності підприємств м'ясної і молочної промисловості України: монографія. Національний ун-т харчових технологій. Київ, 2010. 268 с.
17. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури. 2017. 256 с.
18. Сосновська О. О., Житар М. О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. *Облік і фінанси*. 2018. № 3. С. 124—132.
19. Скопенко Н. С. Особливості формування комплексної системи ризик-менеджменту. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2016. Випуск 1 (32). С. 33—43.
20. Скопенко Н. С., Андреюк Н. В. Організація ризик-менеджменту на підприємстві. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. Випуск 2 (31). С. 29—41.